

LÁNCSEMELK

Gyimesi Éva emlékét idézve

■ Cs. Gyimesi Éva *Szem a láncban* című kötetéről fogunk ma este beszélni. Nagyon szerettük volna, és a szerző is nagyon szerette volna, hogy személyesen itt legyen: nagyon készült a mai könyvbemutatóra, hosszan egyeztetttük ezt az időpontot, végül aztán kiderült, hogy egészségügyi okokból nem tud jelen lenni. A bemutatón elhangzottakat viszont rögzítjük és eljuttatjuk hozzá, hírt fog kapni arról, hogy ez a könyv életre kelt, bekerült a nyilvánosságba. Biztos vagyok benne, hogy fontos lesz számára, hogy ilyen sokan eljöttek.

Mellettem ül Kenedi János, aki ennek a könyvnek a szakmai méltatását fogja elvégezni (a Kenedi-szöveg írott változata megjelent az *Élet és Irodalom* 2009. szeptember 25-i számában – szerk. megj.), az én tisztem inkább az lenne, hogy a szerző tanári, irodalomtörténeti munkájáról ejtsék szót, hiszen a könyvben egy más vonatkozás, a megfigyelt személy, célszemély státusa kerül előtérbe. A szerző tanítványaként és a könyv szerkesztőjeként szeretnék tehát néhány előjáró szót mondani arról, hogy miért volt fontos az én generációm számára Cs. Gyimesi Éva tanári munkája, és miért volt ő meghatározó tanára a kolozsvári Bölcsészkarának, az általa megalapított Magyar Irodalomtudományi Tanszéknek, amelyről nemrég vonult nyugdíjba.

Először is négy könyvét említeném meg, azokat, amelyeket a legtöbbet forgattunk. Az első az a könyv, amelyik a szakmai nyilvánosságban a leginkább elismertté tette a nevét: ez a *Téremtett világ*, egy irodalomelméleti, irodalomtudományi munka, amelyik 1983-ban jelent meg először, és amelyik alapkönyvnek számított erdélyi és magyarországi egyetemeken, sokan intellektuális csodaként kezelték azt, hogy ilyen színvonalú munkát lehetett abban az időszakban publikálni Romániában. A következő jelentős munkája, amit kiemelnék, a Szilágyi Domokosról írott monográfiája volt, *Álom és értelem* címmel jelent meg 1990-ben. A költőről mindmáig ez az egyetlen monográfia, és azt gondolom, az alapvető értékelési szempontjait tekintve mindmáig teljesen helytálló, sokak által használt könyv.

Volt egy olyan könyve Gyimesi Évának, a *Gyöngy és homok*, amelyet a nyolcvanas években írt, és amelyik a kilencvenes évek elején jelent meg, ezt a könyvét sokan nem szerették. Azért nem szerették, mert mítoszromboló volt. Ebben a könyvében tulajdonképpen az erdélyi értelmiség történetét vizsgálta nagyon kritikusan, és azt próbálta kimutatni, hogy a transzszilvanizmus értelmiségi szerepmodellje egy illúzióra és egy utópiára épül: a transzszilvanizmus megalapozói egy olyan utópiát építettek fel, amelyik nem egy élhető emberi modellt hordoz. A mítoszrombolást sokan nem szeretik, ez tehát egy olyan könyv volt, amelyik megosztotta bizonyos értelemben az erdélyi értelmiséget, de azt gondolom, nagyon jellemző momentuma a Gyimesi Éva pályájának, szakmai pályafutásának is: az a kritikai hangnem jellemzi, amelyik nem udvarias akar lenni, és nem mindenáron népszerű akar lenni, hanem vállalja a szembe fordulást a „fősodorral”. Tulajdonképpen a ma este bemutatásra kerülő kötet, a *Szem a láncban* is azt mutatja meg, hogyan ment ő szembe sokféle dologgal, mindenféle hatalmakkal. Intellektuális szempontból ugyanez az attitűd jellemzi a *Gyöngy és homok* című könyvet is.

Még egy könyvét említeném a kilencvenes évekből, a *Colloquium Transsylvanicumot*, ez viszonylag kevesebb visszhangot kapott megjelenésekor, de nagyon fontos tanulmányok jelentek meg benne Makkai Sándorról és Karácsony Benőről, illetve arról, hogy 1990 után milyen értelmiségi szereplehetőségek körvonalazódtak a rendszerváltó fiatal értelmiségiek körében,

Elhangzott 2009. szeptember 22-én, Budapesten, Cs. Gyimesi Éva *Szem a láncban* című kötetének (Korunk – Komp-Press, Kvár, 2009) bemutatóján. A *Korunk* szerkesztősége e szöveg közzétételével búcsúzik május 23-án elhunyt, kiváló munkatársától.

hogyan voltak jelen az erdélyi nyilvánosságban olyan szerzők, mint Egyed Péter, Tánczos Vilmos és mások – ismét egy nagyon érvényes módon megszólaló kötetéről van szó.

Ezeket mindenképpen fontosnak tartottam elmondani annak érzékeltetésére, hogy szakmai szempontból ki az a szerző, akinek a ma este bemutatott könyve most a korábbiak hátterét is megmutatja.

Néhány szót tennék még ehhez hozzá arról, hogy milyen kontextusban jelenik meg Erdélyben a könyv, milyen visszhangok várhatóak vele kapcsolatban, miért fontos egyáltalán a megjelenése, és ismét utalhatnék arra, hogy egy egész generáció nézőpontját próbálom figyelembe venni, amikor erről beszélek.

Ez a könyv alcíme szerint *Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába*. Műfaji szempontból egészen sajátos kötet. Megjelent a közelmúltban Erdélyben néhány olyan dokumentumkötet, amelyek a szekuritáté dossziéinak anyagát használták. Gyimesi Éva könyve ezekhez képest egy nagyon lényeges újdonságot tartalmaz: nem elégszik meg a póré dokumentumanyag közlésével, a dokumentumok mellett egy nagyon hosszú és nagyon alapos bevezető tanulmányt is olvashatunk. Sokan az ügynökjelentésekben és a dossziékban a leleplezés lehetőségét keresik, azt például, hogy ki is rejtőzik egészen pontosan a fedőnevek mögött. Ez a könyv nem ezért fontos, és nem is ezt teszi. Megpróbálkozik annak megértésével, hogy hogyan is működött ez a rendszer, hogyan volt és miért volt hatékony, mennyire ment mélyre, mennyire ismerte az emberek életét például. Hátborzongató figyelni ebben a könyvben, hogy valóban szinte minden lépését követték és ismerték Gyimesi Évának a nyolcvanas években. A bevezetőben a szerző arról beszél, hogy egy úgynevezett alulnézetből megírt kötetet próbált létrehozni. Abban az értelemben igaza is van, hogy ebben a könyvben a konkrétumok a fontosak, nem egy általános ítékezés, hanem éppen a részletekben lakó „ördög”, ahogy szokták ezt mondani. Például az, hogy mennyire unalmas és szürke egy követési jegyzőkönyv. Célszemély felült a trolibuszra, leszállt a piacnál, megkérdezte az árusoktól, hogy mennyibe kerül a krumpli, utána átment egy másik árushoz, és sajtót vásárolt, utána felült a buszra, és hazament. Mindeközben gyakran nézett a háta mögé. Az ilyen jellegű történetek hosszú oldalakon keresztül zajlanak, teljes napokat átfognak. Ezek egy részét megtalálják a könyvben.

Mondandóm végéhez közeledve szeretnék kiemelni négy olyan szempontot, amelyek miatt számomra ez a könyv, miközben olvastam és szerkesztettem, fontos volt, és amelyek miatt úttörő vállalkozásnak gondolom az erdélyi nyilvánosságban.

Az egyik szempont: ez a könyv abba az állapotba visz minket vissza, amikor az erdélyi magyar értelmiség egymással nagyfokú szolidaritásban működött. Olyan értelmiségiek, akik azóta messzire távolodtak egymástól szemléletben, akkor együttműködtek különböző szamizdatok megalkotásában, értelmiségi műhelyekben, mint amilyen a *Limes* vagy a *Kiáltó Szó* köre volt, és szolidaritást vállaltak egymással különféle tiltakozó akciókban. Ezeket Gyimesi Éva könyve bőségesen dokumentálja. Most is vannak olyan pillanatok, amikor szükségünk van erre a szolidaritásra, azt gondolom, a közelmúltban a szlovákiai nyelvtörvény miatti tiltakozás ilyen pillanat volt. Néha szükségünk van arra a jelenbeli helyzetekben, hogy a régi szolidaritás-eseményeket felidézzük és megidézzük.

Másik szempontom egyfajta pszichoanalitikus terminológiával a traumák feloldásának lehetőségére vonatkozik. Hogyha nem beszélünk egyáltalán bizonyos múltbeli tapasztalatokról, és elfojtjuk azokat, akkor azok teljesen váratlan és agresszív formában fognak egyszer felszínre bukkanni. Gyimesi Éva könyve ebben az értelemben az amnézia ellen dolgozik, és nem egyszerűen a dokumentumokat hozza vissza, hanem értelmezni is próbálja azokat.

Egy harmadik szempont összefügg az előzővel: az amnézia persze egy teljes társadalomra is vonatkozhat, de ezen belül is nagyon fontos, hogy a legfiatalabb, rendszerváltás óta húszévesé nőtt generáció, amelyiknek nincs személyes tapasztalata az előző rendszerről, mihez kezd azzal a tapasztalattal, amit az előző nemzedékek halmoztak fel. Ilyen szempontból kiemelném például azt a dokumentumot, amelyik egyfajta abszurd drámaként is előadható lenne, és amelyik annak a gyűlésnek a jegyzőkönyvét tartalmazza, amelynek során Gyimesi Évát

a kolozsvári egyetem utolsó munkahelyi figyelmeztetésben részesíti. Nagyon éles helyzet, párbeszédés formában megjelenítve, ahol rendkívül bizarr kérdéseket szegeznek Gyimesi Évának – azt gondolom, az ilyen helyzetek jól érezhető feszültsége segíthet hozzá ahhoz egy nagyon fiatal embert, hogy megérezze, miről is szólt, hogyan is működött a megfélemlítés mechanizmusa, hogyan lehetett megtörni embereket. És azt is, hogy voltak emberek, akiket nem lehetett megtörni, és Gyimesi Éva közéjük tartozott.

A negyedik és utolsó szempont, amit ez a könyv számomra felvet, a magyar és a román értelmiség közötti kommunikáció kérdése. Gyimesi Éva történetében nagyon érdekes, hogy egy olyan román értelmiséggel kezdeményez kommunikációt – Doina Corneával –, akitől nagyon sok minden elválasztja őt. Egy nemzeti érzelmű, konzervatív, királypárti román ellenzékiről van szó. Királypártinak lenni a kommunista Romániában persze nagyon meredek dolog volt.

Gyimesi Éva nemcsak olyan román liberális értelmiségiekkel vállalt szolidaritást, akikkel emberi jogi alapon úgymond a legkönnyebb lett volna (és voltak nyilván ilyen ismerősei is), hanem azzal, akitől nagyon sok dolog elválasztotta. Ez nagyon fontos, ritka pillanat, azt gondolom, az erdélyi ellenzéki mozgalmakon belül is. Sokszor túl korán lemondunk arról, hogy a román értelmiségiek bizonyos szemléletű rétegeivel közös kommunikációs csatornákat keressünk. Azokkal keressük a kommunikációt, akikkel a legkönnyebb, de lehet, hogy ez kevés. Lehet, hogy tovább kell menni, és megkeresni a közös pontokat azokkal is, aiktől, úgy tűnik, nagyon sok dolog választ el bennünket.

Balázs Imre József

SZUBJEKTÍV IDŐUTAZÁS

■ Az érzékeny lelkületű ember nem csupán egy gyönyörű nőbe lehet szerelmes, hanem egy izgalmas, élményeket nyújtó tárlatba is „belehabarodhatik”. S ugyanúgy, ahogy az előbbi, ez utóbbi – tudniillik egy nagyon jó, mély élményeket, benyomásokat nyújtó, elgondolkodtató kiállítás – is hetekig, hónapokig foglalkoztathatja, izgathatja az ember lelkét, ott motoszkálhat kirtatóan az agyában.

Egy napsütötte délelőtt a városban járva gondoltam, benézek a Quadro Galériába. Ahogy beléptem az ajtón, a belső terem sarokfalán rögtön lenyűgözött egy döbbenetes, szuggesztív festmény. Egy vasúti hidat jelenít meg expresszív erővel. A festményen áttételesen fellelhető Van Gogh és a német expresszionista festők hatása, már ami a színvilágot és az ecsetkezelést illeti. Alkotója, Ioan Pop a múlt század húszas-harmincas éveiben a kolozsvári Szépművészeti Iskola növendéke volt, tehát a kincses városban élt és alkotott. Sorsáról nagyon keveset tud a művészettörténet. Szerepelt a fiatalok 1934-es csoportos kiállításán, aztán nyomtalanul eltűnt. A kép tulajdonosának – a budapesti Wagner Péter építésznek – a közlése szerint beleszeretett egy gyönyörű cigánylányba, összeköltöztek, s aztán többet soha senki sem hallott róla.

Még a tulajdonképpeni tárlatmegnyitót megelőzően olyannyira foglalkoztatott a kép és festője, hogy többször visszajártam hozzá. Lenyűgözött. A festő sorsa pedig elgondolkodtató. Micsoda emberi tragédia huzódhatik meg egy nagyon ígéretesen induló alkotói pálya félbeszakadása mögött.

Eközben szemem előtt épült fel a kiállítás, jött létre a mű, kerültek fel a képek a falra, s a szobrok a posztamensekre. S ez utóbbi kifejezést nem véletlenszerűen használtam. Hiszen egy nagyon jó kiállítás – amilyen a Galéria ezen, mostani tárlata is – alkotás lehet a maga nemében. Itt jegyezném meg, hogy tőlünk nyugatabbra a kiállításrendezés önálló, megbecsült szakma.

Jelen visszatekintés megálmódója, létrehozója nem többre és nem kevesebbre vállalkozott, mint bemutatni a két világháború közötti kolozsvári képzőművészetet. Annak lehető legszelebb spektrumát. Így sorjáznak a falakon a festmények, grafikák s a posztamenseken a szobrok.

*A Quadro Galéria május 23–július 1. között látogatható, két világháború közötti fiatal kolozsvári művészeket bemutató kiállítása kapcsán született írás.

Köszönjük a Quadro Galériának, hogy a kiállítás képanyagát illusztrációs anyagként a Korunk rendelkezésére bocsátotta. – A szerk.